

ОРГАНІЗАЦІЯ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА: АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розкрито проблему організації самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва в системі післядипломної педагогічної освіти, визначено сутність поняття «акмеологічний підхід». Описані чинники, які впливають на продуктивність організації самоосвіти вчителів музичного мистецтва. Класифіковано освітні потреби, які сприяють реалізації самоосвітньої діяльності та посилюють її практичне спрямування. Обґрунтована наукова позиція, що акмеологічний підхід в контексті самоосвіти потребує професійних знань, вмінь і вироблення відповідних морально-естетичних якостей.

Ключові слова: *система післядипломної освіти, навчання дорослих, професійна компетентність, професійний розвиток, освіта впродовж життя.*

В статтє освещена проблема организации самообразовательной деятельности учителей музыкального искусства в системе последипломного педагогического образования, определена сущность понятия «акмеологический подход». Описаны факторы, которые влияют на производительность организации самообразования учителей музыкального искусства. Классифицированы образовательные потребности, которые способствуют реализации самообразовательной деятельности и усиливают ее практическую направленность. Обоснована научная позиция, что акмеологический подход в контексте самообразования требует профессиональных знаний, умений и выработки соответствующих морально-эстетических качеств.

Ключевые слова: *система последипломного образования, обучение взрослых, профессиональная компетентность, профессиональное развитие, образование на протяжении жизни.*

The article discovers the question of music teachers' self-education in the in-service teacher training system and discloses the essence of the notion 'acmeological approach'. The author describes factors that influence the productivity of organization of music teachers self-education and classifies educational needs that contribute to the realization of self-education, reinforce its practical orientation. It sounds scientific position that akmeological aspect in the context of self-education requires professional knowledge, skills and develop appropriate moral and aesthetic qual. This article analyzes the essence of the concept «professional self-education of the teacher», reveals the conditions that

promote. De development of professionally important qualities of the teacher in the process of self-education, determines the role of the self-education in the development of professionally.

Key words: *in-service teacher training system, adults' education, professional competency, professional development, long life education.*

В умовах інтеграції європейського освітнього простору актуалізується розвиток післядипломної педагогічної освіти в контексті акмеології. Нові запити сучасного суспільства щодо результативності освітніх систем спричиняють рух до формування змісту післядипломної освіти, що обумовлює потребу в розгляді проблеми організації самоосвітньої діяльності педагогів-музикантів. Вимоги соціуму та фаху щодо постійного професійного зростання є важливим фактором організації самоосвітньої діяльності, її проектування в умовах інноваційності педагогічного пошуку. Самостійне досягнення вершин професіоналізму є можливим для фахівця лише за умов постійної самоосвітньої діяльності. Ідею універсальної освіти нині розглядають як головну умову розвитку людини і суспільства у цілому. В основі цієї ідеї лежить здатність індивіда до безперервної освіти. Індивідуально-орієнтована самоосвітня діяльність забезпечує підвищення педагогічної майстерності, а в результаті – безперервність самоосвітньої діяльності вчителя, її вплив на розвиток учнів. Адже на сучасному етапі становлення нової української школи важливими є не лише універсальні знання та вміння, а компетентності, які сприяють вирішенню життєвих та професійних проблем особистості.

Вітчизняні та зарубіжні вчені (О. Анісімов, Є. Богданов, О. Бодальов, В. Вакуленко, Н. Вишнякова, А. Гусєв, Н. Кузьміна, М. Кухарєв, О. Пехоти, В. Степанов та ін.) розкривали різні аспекти акмеології, закономірності й феномени розвитку людини у період її зрілості в умовах реалізації самоосвітньої діяльності [2].

Мета статті – визначити закономірності організації самоосвітньої діяльності педагога-музиканта, роль акмеологічного підходу в професійному розвитку фахівців у системі післядипломної освіти.

Сучасна самоосвітня діяльність вчителя спрямована на вирішення різноманітних педагогічних завдань, а саме: вдосконалення педагогічної майстерності, модернізацію педагогічних технологій, реалізацію досягнення «акме» педагога (розширення та поглиблення знань і умінь, підвищення рівня предметної підготовки при досягненні найбільш високого рівня творчого розвитку), що набуває першочергового значення на сучасному етапі модернізації післядипломної освіти.

Ще В. Сухомлинський вважав, що джерелом і рушійною силою самоосвітньої діяльності вчителя є постійна потреба у знаннях. Неодноразово він підкреслював: «Чим глибше знання, чим ширше кругозір, ширше всебічна наукова освіченість вчителя, тим більшою мірою

він не тільки вчитель, а й вихователь» [10]. Видатний педагог-новатор був переконаний, що самоосвітня діяльність спеціаліста повинна починатися з самопізнання, в процесі якої він повинен вивчати себе як індивіда, порівнювати себе з іншими, спостерігати за собою нібито з боку. Педагогічні думки та погляди В. Сухомлинського продовжують зберігати актуальність і у період розвитку освіти ХХІ століття.

Слушною для дослідження самоосвіти в умовах акмеологічного підходу є висновок О. Пехоти щодо впливу на організацію самоосвітньої діяльності різних чинників, серед них: вікові особливості вчителя, його інтереси, наукова і педагогічна підготовка, загальноосвітній і культурний рівень; власна педагогічна робота, її результати, оцінка праці колегами, адміністрацією, учнями [7]. Ми розділяємо думку вченого, додаючи до переліку наступні чинники: постійна потреба в оновленні професійних знань, спрямованість на постійне фахове зростання, бажання стати мобільним, гнучким, конкурентоспроможним фахівцем.

Вагомими для нашого дослідження є праці В. Вакуленко, яка підкреслює, що для реформування сучасної української школи потрібен учитель-майстер, підготовка якого повинна бути спрямована на формування професійної компетентності, потреби у самовдосконаленні [2].

Акмеологічний підхід до самоосвітньої діяльності забезпечує теоретико-методологічні засади для технологічної підготовки спеціалістів та стимулює їх на шляху до вдосконалення педагогічної майстерності на основі оволодіння базовими акмеологічними категоріями та поняттями (зрілість, творчий потенціал людини, «акме»-вершина, професіоналізм педагогічної праці та ін.).

Оскільки реалізація акмеологічного підходу передбачає готовність педагогів-музикантів до продуктивної самоосвітньої діяльності, це дозволяє всебічно аналізувати та впливати на їх професійний рівень. Головними ознаками продуктивної самоосвітньої діяльності виступає професійна відповідальність, компетентність та спрямованість на професійний розвиток.

Так, Е. Зеєр, розглядаючи професійний розвиток людини як особистісно-суб'єктний процес, використовує при цьому два близьких за змістом поняття: професійний розвиток людини і становлення суб'єкта діяльності, визначаючи перший з них як процес прогресивної зміни особистості під впливом соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самовдосконалення і самоздійснення [4]. Професійний розвиток людини, як суб'єкта діяльності, дидакт розуміє як «...рух особистості в просторі і часі професійної праці», на його думку, «це – частина онтогенезу, яка безпосередньо пов'язана з професійною діяльністю» [4, с. 128]. Виходячи із зазначеного, вважаємо, що професійна самоосвіта вчителя – послідовна, індивідуальна, суб'єктна діяльність, детермінована специфікою педагогічної роботи. Вченим були визначені найбільш типові види професійного розвитку: повільне і безконфліктне

становлення у межах професії; прискорений розвиток на початкових стадіях розвитку з подальшою стагнацією (що відбувається також в межах професії); ступеневий професійний розвиток, що призводить до вершин професійних досягнень, супроводжуючись кризами професійного становлення [3].

Кожен педагог буде своєю кар'єрою як індивідуальну траєкторію саморозвитку, виходячи з індивідуальних особливостей, ціннісних установок, педагогічних умінь. Успішність кар'єри багато у чому залежить від того, наскільки педагог володіє самоосвітніми компетенціями (самоорганізацією, саморегуляцією, самоконтролем, самоідентифікацією). Визнаним у науці є положення про те, що чим вище рівень самоосвітньої діяльності вчителя, тим ефективніше буде організований педагогічний процес, активніше буде поширюватися педагогічний досвід, інноваційні методики, технології і т.д.

На противагу цьому підходу, Ю. Корова розглядає процес розвитку самоосвітніх умінь як постійну зміну не тільки особистісних властивостей, а й особливостей педагогічних ситуацій. Вектор розвитку індивідуальності, на її думку, може бути спрямованим як в сторону прогресу, так і регресу. Це залежить від вибору головних цілей-орієнтирів, які можуть бути спрямовані як на адаптацію (приспособлення індивідуальності до педагогічного процесу), так і на педагогічну творчість (вихід за межі педагогічної ситуації) [5].

С. Сисоева визначає домінуючим напрямком самоосвітньої діяльності спрямованості педагога на педагогічну творчість, яка включає: позитивне уявлення про себе (адекватна самооцінка, бажання пізнати себе; творчий інтерес, допитливість; прагнення до пошуку нової інформації, фактів; мотивація досягнення, сміливість; готовність до ризику; самостійність; ініціативність; впевненість в своїх силах і здібностях, цілеспрямованість; наполегливість; вміння доводити розпочату справу до кінця; працьовитість; емоційна активність); позитивні творчі вміння (проблемне бачення; здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей; здатність до дослідницької діяльності; розвинене уявлення, фантазія, здатність до виявлення протиріч; здатність до подолання інерції мислення; вміння аналізувати, інтегрувати і синтезувати інформацію; здатність до міжособистісного спілкування); позитивність індивідуальних «творчих» психічних процесів (альтернативність, точність та дивергентність мислення; готовність пам'яті; асоціативність пам'яті; цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття; пошуково-перетворюючий стиль мислення) [9, с. 79].

Акмеологічний підхід до самоосвітньої діяльності, обґрунтований вченими (Б. Ананьєвим, О. Бодальовим, В. Вакуленко, А. Деркачем, Н. Кузьміною та ін.) розглядає стимулювання творчого потенціалу індивіда, виявляє власні ресурси для досягнення професійної досконалості у контексті самоосвіти [6]. Акмеологічний підхід реалізує педагогічні

заходи щодо посилення практичного спрямування самоосвітньої діяльності: семінари на базі відкритих уроків; міні-тренінги з використанням педагогічних ситуацій; вирішення проблемних педагогічно-дидактичних завдань; інструктивно-методичні консультації та наради; уроки-тренінги; співбесіди з учителями.

Таким чином, процес професійного вдосконалення відбувається, коли у повному обсязі повинні бути сформовані складові самоосвітньої діяльності, а саме: систематичність, послідовність, безперервний характер роботи, постійне ускладнення змісту і форми професійного самовдосконалення. Принцип безперервності відображається у трьох напрямках: теоретична підготовка за фахом, практичне вдосконалення методів навчання і виховання учнів, вивчення результатів свого психологічного впливу на учнів.

Так, Б. Ананьєв відомий тим, що активно спростовував твердження про припинення розвитку людини при досягненні ним дорослості. «Стан зрілості, що досягається дорослою людиною і так звана вершина цієї зрілості або, як її називають: «акме», – підкреслював Б. Ананьєв, – це багатовимірна констеляція різних характеристик людини, хоча і охоплює значний по тимчасовій тривалості етап його життя і завжди показує, наскільки він відбувся як індивід, особистість і суб'єкт діяльності, але разом з тим ніколи не є статичним утворенням, а, навпаки, відрізняється більшою або меншою варіативністю та мінливістю» [1].

Отже, акмеологічний підхід розглядає закономірності досягнення людиною «вершин» у різних видах життєдіяльності та у самоосвітньої діяльності. Прихильники цього підходу обґрунтували необхідність посилення професійної мотивації, стимулювання творчого потенціалу людини, створення необхідних умов для реалізації індивіда у професії.

А. Деркач докладно розглядає внутрішні і зовнішні умови досягнення професійної акме-майстерності у контексті самоосвітньої діяльності, визначаючи наступні: мотивація досягнення; активність людини, відповідна максимальна продуктивність його трудової поведінки; професійне цілепокладання і побудова власного професійного шляху по висхідній траєкторії; високий рівень домагань, мотивація самореалізації; здатність мобілізувати наявні професійні можливості, сконцентруватися на цілі, здатність до відновлення після великих психологічних витрат, прагнення до збереження і примноження своїх досягнень [7].

На наш погляд, зовнішніми умовами появи «акме» у професійному розвитку є сприятливе і акмеологічно-насичене професійне середовище, що спонукає людину до розкриття його справжніх професійних можливостей, придбання необхідних умінь, а також наявність «акме» ступенів, які можуть стати поштовхом до кульмінації, «піком» професійного саморозвитку.

З наукової позиції акмеології, самоосвітня діяльність є внутрішнім

орієнтиром, який спрямовує роботу педагога, основою якої є система когнітивних утворень у поєднанні з ціннісно-змістовними компонентами у структурі індивідуальності.

Аналіз праць науковців, які досліджували проблему самоосвітньої діяльності (Л. Арчажнікової, К. Завалко, Ж. Карамазіної, О. Олексюк, О. Рудницької, Т. Рейзенкінд та ін.) свідчить, що професіонала відрізняє ставлення до своєї роботи як до психологічно-сміслового простору самореалізації власних можливостей. У житті кожного спеціаліста є піки професійного саморозвитку і його спади, часто пов'язані зі звуженням та збідненням його зв'язків з дійсністю, професійне вигорання тощо. Постійна самоосвітня діяльність як засіб постійного саморозвитку, дозволяє особистості запобігти професійному та особистому вигоранню. Організація самоосвітньої діяльності безпосередньо залежить від здатності людини до побудови власної траєкторії професійного удосконалення.

Акмеологічний підхід до самоосвітньої діяльності педагога реалізується за домінування наступних освітніх потреб:

- пошук власної позиції щодо ефективності самоосвітньої діяльності, продукування власних рішень;
- здійснення критичного аналізу різних варіантів вирішення поставлених педагогічних завдань; вибір пріоритету;
- побудова основ авторського варіанту навчання на основі зіставлення традиційних схем педагогічної діяльності з її інноваційними зразками, які надаються вчителю в ході інтерактивних, тренінгових навчальних занять;
- рефлексія власного досвіду, обґрунтування та апробація авторської методичної системи.

Акмеологічний підхід до самоосвітньої діяльності обґрунтовує позицію, що педагог-музикант у системі післядипломної освіти потребує професійних знань (тенденцій розвитку репертуару, методики, досвіду видатних педагогів), професійних вмінь (індивідуально добирати репертуар, аналізувати, інтерпретувати музичні твори, складати план занять), так і вироблення відповідних морально-естетичних якостей. Це, передовсім, сталий інтерес до художньо-творчої та художньо-педагогічної діяльності в учнівському колективі та прагнення до самовдосконалення [4]. Розглядаючи діяльність музиканта-педагога як постійне розв'язання художньо-творчих та педагогічних задач, спрямованих на формування художньо-естетичного світогляду учнівської молоді, вважаємо, що її ефективність визначається ступенем сформованості самоосвітньої культури, цілісним баченням своєї педагогічної праці, готовністю до оволодіння актуальними компетентностями фаху. Самоосвітня діяльність музиканта-педагога передбачає конструювання, проектування художньо-творчого процесу. Вона органічно пов'язана з теоретико-пізнавальною та вольовою активністю, спрямованою на проектування нової музичної

інформації з метою як створення концептуальних моделей-образів музичних творів, так і відомостей про відомих композиторів. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє вміння вчителя музичного мистецтва проектувати самоосвітню діяльність (постійно збагачувати музично-естетичний глосарій, доречно добирати музичний репертуар відповідно до вікових особливостей учнів, коригувати завдання музично-творчої діяльності тощо). У педагогічних джерелах слушно підкреслюється особлива значущість самоосвітньої діяльності для формування художньо-творчої складової професійної діяльності вчителя музичного мистецтва [1]. Адже лише систематично займаючись самоосвітньою діяльністю, вчитель музичного мистецтва досягає високого рівня педагогічної творчості та свободи.

На думку І. Зязюна, перспективи продуктивної самоосвітньої діяльності вчителя залежать не тільки від комплексу внутрішніх, але і зовнішніх умов, адже «...вчитель завжди уособлював в собі мудрість суспільної свідомості і має суттєвий вплив на все суспільство. Він завжди був громадянином і професіоналом, він завжди був наставником, поводитирем у майбутнє» [3]. Вчений підкреслює, що зміни в структурі індивідуальності педагога можуть відбуватися тільки під впливом постійної цілеспрямованої роботи (самопізнання, самоаналізу, саморегуляції і т.д.). Для цього треба опрацювати, «виробити», взяти з власного досвіду педагогічні ідеї та знахідки. Адже педагог – представник однієї з найбільш соціально значущих людських професій, праця якого спрямована на розвиток та формування людини. Усі ці аспекти взаємопов'язані між собою і становлять цілісність професії вчителя музичного мистецтва, визначаючи його професійно-педагогічну спрямованість. Педагог повинен не тільки глибоко володіти знаннями, але і вміти передати їх своїм учням. Іншим важливим самоосвітнім умінням вчителя є його методична вправність, під якою слід розуміти постійний творчий пошук, безперервне вдосконалення своїх знань і майстерності.

Діяльність учителя реалізується в інформаційному суспільстві, що постійно зазнає змін, тому йому доводиться шукати нові ефективні форми і методи навчання і виховання, систематично працювати над вдосконаленням педагогічної майстерності. Вдумливий, творчий учитель повинен здійснювати самоаналіз навчально-виховного процесу, що дозволяє йому виявити як недоліки в роботі, так і внутрішні резерви. Самоосвітня діяльність вчителя музичного мистецтва в умовах реформування нової української школи ставить за мету отримання нових наукових методичних знань, практичних навичок.

У працях вчених (О. Безнисько, І. Вертилецької, І. Ганченко, А. Гіро та ін.) доведено, що самоосвітня діяльність педагогів у контексті акмеологічного підходу буде продуктивною при реалізації потреби індивідуальності у своєму розвитку; визначенні своїх сильних і слабких сторін, оволодіння способами самопізнання і самоаналізу, відкритості до

інформаційних змін [4]. Професійна самоосвітня діяльність включає в себе можливості дослідницької, пошукової, творчої роботи педагогічного працівника. Модель сучасного вчителя музичного мистецтва передбачає готовність до продукування нових освітніх ідей, здатність постійно вчитися, перебувати у безперервному творчому пошуку. Формуючи підростаючу особистість дитини, вчитель музичного мистецтва, в першу чергу, залучає молоде покоління до великих досягнень світової культури. В умовах перебудови нової української школи основним завданням самоосвітньої діяльності педагога-музиканта є спрямованість на формування художньо-естетичного світогляду учнів під час ознайомлення, аналізу та розуміння творів мистецтва та мистецьких явищ.

Отже, акмеологічний підхід до організації самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва визначає індивідуальну траєкторію професійного саморозвитку, мету та засоби реалізації основних завдань післядипломної мистецької освіти. Подальших розвідок потребує розроблення технологій самоосвітньої діяльності вчителів музичного мистецтва у контексті акмеологічного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б. Личность, субъект деятельности, индивидуальность / Б. Ананьев. – М. : «Директмедиа Паблишинг». – 2008. – 134 с.
2. Вакуленко В. Педагогічна акмеологія : досягнення і проблеми / В. Вакуленко // Тоталлогія – XXI століття. Лабораторія постнекласическа методологія. – К. : ЦГО НАИ України, 2006. – С. 275–287.
3. Достоевский Ф. Полное собрание сочинений / Ф. Достоевский. – 30 т. – Л. : Наука, 1976. – Т. 14. – 264 с.
4. Кузьмина Н. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1990. – 119 с.
5. Олексюк О. Музична педагогіка: навч. посібник / О. Олексюк. – К. : КНУКІМ, 2006. – 119 с.
6. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. Зязюна. – К. : СПД Богданова А., 2008. – 376 с.
7. Пехота О. Індивідуальність учителя : теорія та практика / О. Пехота. – Миколаїв : ТОВ «Фірма Іліон», 2010. – 272 с.
8. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна шк. – 2005. – № 1. – С. 65–69.
9. Сисоєва С. Педагогічна творчість : монографія / С. Сисоєва. – К. : Карвела, 1998. – 150 с.
10. Сухомлинський В. Сто порад вчителю / В. Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 419–654.